

ЕВОЛЮЦІЯ Й ЕВОЛЮЦІОНІЗМ У ТВОРЧОСТІ ЙОЗЕФА ШУМПЕТЕРА

Досліджується еволюційний підхід у творчості Й. Шумпетера, здатний доповнити та розширити еволюційні моделі економічного розвитку.

Ключові слова: еволюція, еволюціонізм, цикл, розвиток.

Щоб економічна наука була корисною для ефективного розв'язання практичних проблем і кризових явищ у світовій економіці, мають бути розроблені раціональні наукові підходи, що відповідають економічній динаміці, прискоренню структурних трансформацій на всіх рівнях економічних систем, що робить актуальним вивчення закономірностей таких перетворень. Це потребує активізації наукових пошуків. Одним із напрямів таких досліджень є еволюційний підхід та еволюційна економічна теорія.

Уперше на потребу виділення еволюційного підходу як предмета дослідження вказав Т. Веблен. До нього еволюційні ідеї розвивалися низкою вчених-економістів, починаючи з класиків політичної економії, проте в їхніх дослідженнях була відсутня системність і послідовність застосування еволюційної методології.

Основу сучасної еволюційної економічної теорії заклали фундаментальні праці вчених інституційного напрямку (Веблен Т., Норт Д.). Проте еволюційна економічна теорія все ще знаходиться на стадії становлення. Відбувається активний міждисциплінарний обмін ідеями й моделями, які за своєю сутністю є еволюційними і здатні доповнити та розширити існуючі еволюційні моделі економічного розвитку.

Еволюційний підхід в економічній науці виникає не ззовні, за асоціацією або аналогією, а з внутрішніх потреб науки, на його основі формується генетика екосистем, або економічна генетика. Соціальна природа генів екосистем принципово інша, ніж генів біосистем. Сучасна методологія економічної науки виділяє і прагне констатувати лише поняття економічної статистики і динаміки, не знаючи економічної генетики. Важливо, що й економічну теорію можна розглядати як продукт еволюції всередині економічних знань. Формалізація економічних знань як метод економічних досліджень є узагальненням форм різних за змістом технологічних процесів, абстрагування таких форм від змісту цих процесів.

Використовуючи власну методологію з економічної еволюції, Й. Шумпетер ґрунтовно розкриває процес накопичення знань. Його метод економічної еволюції, зокрема теорія інновацій, застосована до такої галузі як наука, дає змогу розкрити її внутрішній механізм та етапи розвитку. Дослідник виходить з того, що наука стала галуззю народного господарства зі своїми спеціальними технологіями, методами й аналітичним апаратом. Тому процес розвитку науки відбувається відповідно до теорії інновацій, розробленої Шумпетером, насамперед для матеріального виробництва. Це дало йому право стверджувати, що еволюційний метод, як метод аналізу економічної реальності, в економічній науці нерозривно пов'язаний з технологічним розвитком, як, власне, технологічні зміни з інститутами інноваційного розвитку [1].

Крім того, теоретичні ідеї Шумпетера перебували під впливом проблем змін - тобто еволюції. Цикл - і весь "органічний" процес капіталістичного розвитку - треба пояснювати не через рівновагу, а за допомогою іншого явища - "індустріальної мутації" - якщо мені дозволено вжити біологічний термін, яка, безперечно, руйнує стару структуру і безперервно створює нову. Цей процес творчого руйнування є внутрішньою притаманною особливістю капіталізму" [2, Р. 83]. Це висловлювання можна вважати унікальним, оскільки загалом Шумпетер заперечував і відкидав будь-які спроби застосування біологічних метафор в економіці. У 1911 р. він писав: "До нього [класу "метафізичних" тенденцій] належать також усі види еволюційного мислення, зосереджені довкола теорії Дарвіна, - принаймні якщо це означає не більше як міркування за аналогією... Але еволюційна ідея нині дискредитована у своїй власній сфері, в основному істориками й етнологами, хоча й з іншої причини. До ганьби ненаукового містицизму, який нині оточує "еволюційні" ідеї, додано ще й ганьбу дилетантизму. Беручи до уваги поквалпні узагальнення, в яких фігурує слово "еволюція",

багато з нас втрачають терпіння. Ми повинні триматися подалі від подібних речей".

Попри це Шумпетер вважав працю Дарвіна "Походження видів" важливим науковим досягненням, порівняним за значенням із утвердженням геоцентричної системи, а дарвінівський історичний нарис, що передував біологічним теоріям - важливим елементом соціології науки, однак він не згадав про жодний можливий вплив цих текстів на соціальні науки.

Фактично, еволюціонізм Шумпетера не ґрунтувався на дарвінізмі і взагалі на біологічній метафорі, яка відігравала в його системі, у кращому випадку, лише другорядну роль. Однак у будь-якому разі це була еволюційна концепція, бо вона базувалася на двох центральних поняттях. По-перше, економіка в ній визначалася як "органічне" ціле, а її рушійною силою вважався процес розвитку в результаті мотивації, тобто змін, які виникають внаслідок інновацій в центрі системи. По-друге, вона передбачає не механістичне та історичне бачення капіталізму, бачення творення і руйнування" [3, с. 74-75].

У науковій літературі стало вже загальновідомим твердження, що термін "еволюційний" використовується для характеристики класу теорій, моделей або доказів, яким належить ряд специфічних властивостей і перш за все - націленість на пояснення змін будь-чого в часі, аналіз того, чому що-небудь є тим, чим воно є і як воно стало таким, яким є на даний момент часу. Еволюціонізм - методологічно-світоглядна основа людського пізнання, а відтворення ходу еволюції є кінцевою метою пізнання і свідчить про його відносну завершеність.

Термін "еволюція" вже за своїм походженням від латинського слова *evolution*, яке можна перекласти як "розгортання", пов'язаний з уявленнями про розгортання в часі і просторі деяких внутрішніх джерел явищ природи або суспільства. Еволюція завжди циклічна, а слово "цикл" також означає "коло", кругообіг змін, перетворення одних елементів буття в інші, стадійність і переодичність у всіх змінах і перетвореннях. Але цикл не означає повторення тих самих змін знову і знову.

Продовжити лінію еволюції - це означає подолати фактори, що стоять у нас на шляху та перешкоджають її формальному перебігу, забезпечити перевагу творчого чинника над руйнівним, деструктивним. Ця методологічна рекомендація у поєднанні з визначенням економіки як дослідження незворотних процесів, що еволюціонують, визначає головний висновок багатьох учених.

Й. Шумпетер увів деякі важливі риси історичної школи у свою різко відмітну від інших

систему, й оскільки він втрутився у нову сферу дослідження історичних змін в економіці, то його не можна вважати неокласичним економістом, хоча він продовжував характеризувати себе таким, бо не міг цілковито відмовитися від парадигми рівноваги й навіть намагався ввести її до своєї системи разом з історичними силами змін. Шумпетер узяв на себе завдання обстоювати історичний метод: "Економічне життя - це унікальний процес, що відбувається в історичному часі та середовищі, яке весь час зазнає впливу збурень".

Це свідчить про те, як глибоко дослідник був переконаний у необхідності захисту ролі історичних досліджень і якісних методів. Розглядаючи основи економічної теорії, на піку розвитку неокласицизму Шумпетер зробив заяву: без історії наша наука не була б значущою. Історія необхідна для вивчення екзогенних випадкових подій, але, крім того, і в першу чергу для дослідження самого організму циклу. Дана фундаментальна проблема є об'єктом численних економічних теорій, кожна з яких свого часу збагатила економічну науку. Більше того, разом з еволюцією суспільства та ринкового типу господарювання виникатимуть нові гіпотези і теорії, що претендуватимуть на істинність у поясненні причин економічної циклічності. Тим не менше, кожному історичному періоду, чи то століття, чи тільки десятиліття, іманентна власна внутрішня структура економічних відносин, рівновага якої порушується за різних умов і домінуючих факторів, а також за різного ступеня невизначеності. Дана структура більш або менш схильна до поглинання різноманітних економічних циклів, а також більш або менш вразлива до тиску з боку шоківих та імпульсних реакцій. Такі реакції здатні змінювати внутрішню структуру соціально-економічних відносин, сприяючи утворенню нового середовища фундаментальних факторів економічних циклів.

У новаторській праці "Цикли ділової активності" (*Business Cycles* 1939) Й. Шумпетер чітко зазначив: історія забезпечує "найважливіший внесок у розуміння нашої проблеми" [4, р. 13]. Ця книга, без сумніву, стала важливою віхою в економічному історичному аналізі й містить найповніший виклад програми соціальної економіки - *Sozialeconomic*: основними методами, рекомендованими для досліджень у сфері економіки, тут вважають історичні ("досі найважливіші", оскільки "предмет дослідження є, по суті, унікальним процесом в історичному часі"), статистичні, далі - теорія і в останню чергу - економічна соціологія [3].

Шумпетер був переконаний, що його загальний та історичний підхід - єдиний, що здатний

інтегрувати як статику загальної рівноваги, так і динаміку сил, що ведуть до порушення рівноваги. Надзвичайно важливо, що Шумпетер розрізняє статику й динаміку як два реальні процеси, пов'язані між собою концепцією, котра без збурень системи була б "статичною", але яка передбачає, що згадані збурення виникають у середині самої системи. У 1908 році Шумпетер стверджував, що центральним питанням "чистої" економіки є статика і рівновага, - чим заслужив схвалення від Вольраса, - і розглядав динаміку як маргінальне явище, незважаючи на окремі риторичні заяви стосовно динаміки.

Однак невдовзі, як свідчать тези 1910 року, він змінив свої погляди на "статичні умови", виключаючи цикл, але не розвиток. Фактично "розвиток" визначений як поєднання еволюції нагромадження капіталу із заощаджень та приросту населення. У такий спосіб рівновага визначилася як "зміщення центру тяжіння" системи, яка також створює внутрішній імпульс до змін, тобто до руйнування умов рівноваги. Хоча розвиток зумовлений природою змін, тобто визначається як властивість стабільності системи.

Реальну економічну систему неможливо зрозуміти без інтеграції обох процесів: фактично навіть якщо Шумпетер часом зазначає, що "абсолютна" рівновага в реальності ніколи не досягається, що це "методологічна фікція", його загальний підхід передбачає обстоювання інтегрованого бачення процесу розвитку, яке містить і зміни, і рівновагу. В його "першому наближенні" до теорії циклів ділової активності рівноважний стан розуміється як такий, що досягається наприкінці періоду депресії - на початку періоду процвітання. У другому наближенні, коли розглядається "вторинна хвиля" і цикл описується як такий, що поділяється на чотири фази, умови рівноваги досягаються у двох точках перетину, а саме: коли рецесія переходить у депресію, й коли пожвавлення переростає у процвітання, й коли, як вважають, починається новий цикл.

Отже, шумпетерську теорію циклів ділової активності можна оцінити по-новому. Рух системи в ній аналізується у межах стаціонарного представлення, після цього впроваджується можливість змін як незалежний і відокремлений вимір, оскільки обидва виміри відповідають соціальним процесам, які можна розглядати окремо.

Це означає можливість своєрідного логічного відокремлення проблем розвитку і циклу, оскільки розвиток зводиться до монотонного тренду нагромадження капіталу через заощадження та зростання кількості населення, які додаються до

процесу врівноважування. Певна річ, це не дає змоги розв'язати статистичну проблему оцінювання тренду і циклу, оскільки реального тренду до рівноваги не існує, а є лише низка дискретних точок рівноваги - по дві для кожного циклу, оскільки циклічний процес сам по собі зміщує догори центр тяжіння.

Еволюційний підхід, який використовує Шумпетер, пояснює первинну форму нестабільності, яку створює сама система. Його теорія передбачає наявність системи, яка сама продукує складність і нестабільність, тоді як концепція рівноваги насправді відіграє лише другорядну роль [3].

Отже, аналіз праць Й. Шумпетера показав, що для економічної науки, починаючи із середини ХХ ст., характерний відхід від поділу економічної теорії на теорію статичної і динамічної економіки. Дедалі частіше суспільство починають розглядати як динамічне поле або динамічну систему, а це потребує розвитку відповідної еволюційної методології дослідження такої системи.

Список літератури

1. Шумпетер Й.А. История экономического анализа // Истоки: Вопросы истории народного хозяйства и экономической мысли. - М., 1989. - Вып. 1.
2. Shumpeter J.A. (1942). Capitalism, Socialism and Democracy (referred to in the text as CSD. - P.83.
3. Фрімен К. Як час спливає: від епохи промислових революцій до інформаційної революції / К. Фрімен, Ф. Лука. - К.: Києво-Могилянська академія, 2008. - С.74-75.
4. (Schumpeter, J.A. (1939). Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process 2 vols. New York: Me Graw-Hill).

Аннотация

Валерий Осецкий

Эволюция и эволюционизм в творчестве Йозеф Шумпетер

Исследуется эволюционный подход в творчестве Й. Шумпетера, который способен дополнить и расширить эволюционные модели экономического развития.

Ключевые слова: эволюция, эволюционизм, цикл, развитие.

Summary

Valeriy Osietzky

Evolution and evolutionism in the works Joseph Schumpeter

Evolutional approach is investigated in work of Й. Шумпетера, that is able to complement and extend the evolutional models of economic development.

Keywords: evolution, evolutionism, cycle, development.